

mestall

any XXIV
núm. 52
desembre 2022

mestall: 1. mescla de diferents espècies de cereals; 2. conjunt homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural

SUMARI

L'Associació

Lliurament del 20è Premi Mestall

La vida de les dones a pagès: una mirada al món femení durant el franquisme

Joan Platé Vergés: un maquí compromès amb la lluita per la llibertat

Connexions

Testimonis de mar. Un diàleg entre passat i present de la pesca a Catalunya

Patrimoni

Exposició «Remences, la lluita per la llibertat», al Museu Darder de Banyoles

Llibres

Gemma Tribó Traveria. La superació de la crisi agrària de finals del segle XX al Baix Llobregat (1860-1930)

Trobades

XXXIII Seminari d'Història Econòmica i Social. Canvi social sense grups socials?

Jornada. Conflicte i gènere en el món rural, segles XVIII-XX

Recerques

Jordi Marquès Ariño. La conquesta i la feudalització del Montsià a través de la documentació (segles XI-XIV)

Céline Mutos-Xicola. Dans l'ombre du démarrage industriel: Les manufactures des maisons de charité. L'Hospice de Géronne et la bonneterie de coton en Catalogne (1750-1830)

Dion Baillargeon Binimelis. Entre la coerció i la coordinació. La correspondència de la Junta de Comerç de Barcelona com a font per a l'estudi del canvi social (1760-1847)

Agenda

21è premi

mestall

2022-2023

l'Associació d'Història Rural

convoca el

21è premi Mestall

curs 2022 - 2023

A treballs de recerca de batxillerat realitzats per estudiants de Batxillerat i fets des de l'àmbit humanístic i social. Els treballs necessàriament han de tractar temes relacionats amb el món rural en qualsevol dels seus aspectes: història, etnografia, paisatge, patrimoni, economia, població, emigracions, històries de vida, etc.

Dotació: 600 euros per als estudiants i un lot de llibres per al centre en el qual estudiïn.

Termini de presentació: 30 d'abril de 2023.

Informació i bases a la web:
www.ddgi.cat/historiarural/

Iliurament del

20è Premi Mestall

ACTA DEL JURAT

Una instantània del lliurament del premi
Fotografia: Josep Mas

Reunit el jurat del vintè Premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat convocat per l'Associació d'Història Rural, constituït per Núria Batlle Cabello, Rosa Lluch Bramon i Xavier Marcó Masferrer, després d'examinar els treballs presentats, acorda:

1. Valorar molt positivament la qualitat dels vint treballs presentats en aquesta convocatòria.

2. Atorgar el premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat en la seva vintena edició al treball «La vida de les dones a pagès. Una mirada al món femení durant el franquisme», presentat amb el pseudònim «Shesh». Oberta la plica, el premi correspon a Xènia Pujolàs Moret, de l'Institut Cendrassos de Figueres, essent tutor del treball el professor Josep M. Gironella.

En la seva valoració, el jurat considera que l'autora ha fet una gran tasca de recerca històrica amb entrevistes orals. Igualment, ha sabut centrar el treball amb uns objectius concrets i n'ha sabut extreure conclusions.

3. El jurat també proposa la concessió d'un accésit al treball «Joan Platé Vergés. Un maqui compromès amb la lluita per la llibertat», presentat amb el pseudònim «Maqui». Oberta la plica, el premi correspon a Aniol Escorihuela Roca, de l'Institut Santiago Sobrequés i Vidal de Girona, essent tutor del treball el professor Joan Boada Masoliver.

En la seva valoració, el jurat considera que l'autor ha fet una gran feina de recerca històrica i un bon treball de camp per reconstruir la vida d'un maqui gairebé desconegut fins ara.

4. El jurat proposa la publicació d'un resum dels dos treballs en el proper número del butlletí Mestall.

Girona, 27 de juny de 2022

LA VIDA DE LES DONES A PAGÈS: UNA MIRADA AL MÓN FEMENÍ DURANT EL FRANQUISME

Resum del treball guanyador de la XX convocatòria de Premi Mestall

Partint de l'interès de la forma de vida de les dones a pagès, em vaig plantejar conèixer com vivien les dones pageses durant la postguerra, amb les seves dificultats i feines diàries, i conèixer la seva forma de veure el món. L'objectiu del treball era fer un estudi de camp sobre la vida en general de les dones lligades al món de pagès i que han viscut la seva vida activa majoritàriament durant la Postguerra i la Democràcia.

El treball es va basar en dos eixos: les entrevistes de camp a catorze dones de pagès de diversos àmbits i residents a la comarca de l'Alt Empordà; i l'anàlisi i buidatge de totes les dades per tal de trobar punts en comú entre elles que ens puguin donar una visió global de quines han estat les seves prioritats, feines, responsabilitats i anhels. D'aquesta manera, n'he pogut extreure unes quantes conclusions i, a més a més, tot plegat m'ha servit per tal de recollir la memòria oral.

Després d'haver fet un recull d'entrevistes orals a dones de pagès de l'Empordà nascudes a principis del segle xx, vaig investigar sobre el context històric en què han viscut i sobre tots els canvis que han patit al llarg de la seva vida. Això m'ha ajudat a entendre millor la visió que tenen sobre molts aspectes de la vida.

El buidatge de totes les dades, tant de les entrevistes orals com de la documentació escrita, em va permetre redactar un treball dividit per capítols segons els àmbits temporals de les vides de les dones: estudis i formació; festeig i matrimoni; la dona dins la unitat familiar; la mobilitat; religió i política; feines de les dones; i canvis i industrialització del sector primari.

Finalment vaig poder formular un model de dona pagesa que ha viscut durant la postguerra: una dona conformista que ha estat el pal de paller de la casa. La majoria d'elles són exemples de dona submissa i

Montserrat Guillamet. Fotografia: arxiu de la família Guillamet Freixa

adoctrinada pel franquisme des de ben petites. Les més joves, amb el pas del temps, han lluitat per fer-se un lloc en un món fortament masculinitzat i han aconseguit de mica en mica un lloc en la societat procurant que els seus fills puguin arribar a accedir al món universitari, al món laboral i, si ens referim a les filles, a ser cada dia una mica més igual als homes.

Aquestes dones sempre han depès dels seus homes respectius, tant pel que fa a les feines que els tocava fer com en les decisions que es prenen a casa. Gairebé cap d'elles no decidia, sinó que era el marit o els sogres els que manaven. Convivien amb la generació anterior (sogres, avis, pares, etc.). La majoria dels pares de les entrevistades eren masovers. Vivien en una casa llogada i tenien molt poca cosa en propietat. Estalviaven moltíssim per engrandir el patrimoni, per la qual cosa no acaben de gaudir dels plaers de la vida. Hi ha un salt

generacional molt gran entre elles i els seus fills pel que fa als estudis i a la possibilitat de tenir una bona vida. Totes elles s'han casat en edat molt jove i amb gens d'experiència prèvia. No han tingut altres parelles estables, sinó només els homes que acabarien essent els seus marits. Han estat sempre les cuidadores de tota la família; sobretot, s'han fet càrrec dels avis, pares i sogres.

Aquestes conclusions ens presenten un retrat de dona treballadora, compromesa amb la família, dedicada a fer créixer el país i que vetlla per la seva espècie. També es tracta d'una dona que ha viscut uns anys molt durs, marcats per la Dictadura. Una dona que ha viscut tota una sèrie de canvis a tots nivells (socials, polítics, econòmics, etc.) i que ha aconseguit arribar fins als nostres dies adaptant-se constantment.

Xènia Pujolàs Moret ■

Les germanes Guillamet.
Fotografia: arxiu de la família Guillamet Freixa

Montserrat Guillamet durant l'entrevista el juny de 2021. Fotografia: Rosa Maria Moret Guillamet

JOAN PLATÉ VERGÉS. UN MAQUI COMPROMÈS AMB LA LLUITA PER LA LLIBERTAT

Resum de l'accèssit del 20è Premi Mestall

Des de l'inici de la Guerra Civil espanyola i durant la Segona Guerra Mundial es va anar organitzant, a França, una guerrilla (maquis) amb l'objectiu d'enderrocar el règim feixista de Franco. Poc després de l'alliberament del *midi* francès, partides de maquis començaren les infiltracions clandestines a través dels Pirineus cap a Espanya.

Dins d'aquest context, el Partit Comunista d'Espanya (PCE), mitjançant la Unió Nacional Espanyola (UNE), organitzà l'Equip de Passos, que, format per excombatents republicans de la Guerra Civil espanyola i de *La Résistance*, obrí, progressivament, diverses rutes a través dels Pirineus. En el cas de Catalunya, les principals vies d'incursió començaven a la Catalunya Nord i arriba-

ven a estacions de ferrocarril, com ara les de Torelló, Manlleu o Riudellots de la Selva, per connectar amb les agrupacions de maquis de llevant.

Aquest treball de recerca és el resultat d'una laboriosa investigació sobre un integrant d'aquest Equip de Passos: Joan Platé Vergés. Nascut a Sant Jaume de Llierca l'any 1919, participà a la Guerra Civil espanyola amb el càrrec de comissari polític del PSUC. L'any 1940, després de perdre la guerra, fou fet presoner a diversos camps de concentració i de treball, d'on s'escapà per exiliar-se a França.

Platé començà la seva activitat com a guia de pas l'any 1945. Durant cinc anys, a

20è premi
mestall
2021-2022

PREMIATS EN ALTRES CONVOCATÒRIES

1a (2002-2003)
Maria Bertran Isabal
(IES de Tremp)

2a (2003-2004)
Albert Reixach Sala
(IES Montsacopa d'Olot)

3a (2004-2005)
Eloi Hernández Mosella
(IES Quercus de Sant Joan de Vilatorrada)

4a (2005-2006)
Eudald Arnal Boada
(IES Gabriel Ferrater de Reus)

5a (2006-2007)
Laia Alentorn Serrat
(IES Garrotxa d'Olot)

6a (2007-2008)
Ares Prat Pujol
(IES Hug Roger III de Sort)

7a (2008-2009)
Marta Arnau Borràs
(IES Manuel Sales i Ferré d'Ulldecona)

8a (2009-2010)
Mariona Miret Giribet
(IES Guindàvols de Lleida)

9a (2010-2011)
Josep F. Duarte Romero
(IES Gabriel Ferrater de Reus)

10a (2011-2012)
Ariadna Adarnius Blanch
(IES La Bisbal)

11a (2012-2013)
Elisabet Ferrer Moradell
(IES La Bisbal)

12a (2013-2014)
Pol Xargay Ferrer
(IES Pere Alsius, de Banyoles)

13a (2014-2015)
Mariona Ballart Godoy
(INS Alexandre Deulofeu de Figueres)

14a (2015-2016)
Ares Flix Sentís
(INS Màrius Torres, de Lleida)

15a (2016-2017)
Irina Graells Santamaria
(INS Lacetània, de Manresa)

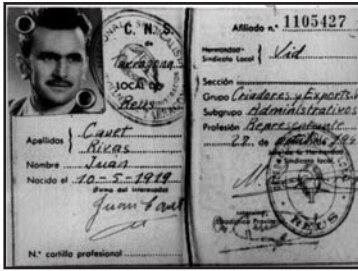
16a (2017-2018)
Jaume Palau Ràfols
(Institut de l'Arboç)

17a (2018-2019)
Clàudia Pubill i Quintillà
(INS Guindàvols de Lleida)

18a convocatòria (2019-2020)
David Tiscar Royo
(INS La Sènia)

19a convocatòria (2020-2021)
Maria Ramonet Corominas
(INS Francesc Ribalta de Solsona)

■ l'Associació

Carnet fals de la CNS de Joan Platé Vergés. Font: AHG. Govern Civil de Girona, 935/6612

més de la tasca de guiatge, que era complicada, feixuga i fins i tot perillosa, ajudà a establir una nova ruta que anava dels Banys d'Arles i Palaldà, al Vallespir, fins a Riudellots de la Selva, a la Selva.

Malauradament, la seva curta vida tingué un desenllaç tràgic el 7 d'abril de 1950, en una emboscada parada per la Guàrdia Civil a Maçanet de Cabrenys. Tot i que hi ha diferents versions sobre els fets, la de la Guàrdia Civil i la dels habitants del poble, la síntesi de totes les versions que s'ha fet en aquest treball és la que s'explica tot seguit. Un espia conegut com a *Lorenzo* avisà la Guàrdia Civil que dos guies s'havien infiltrat al país i que anaven cap a Barcelona. Davant d'aquesta situació, la Guàrdia Civil esperà el seu retorn i, un cop els guies van arribar a Maçanet de Cabrenys, ja de tornada cap a la seva base en territori francès, varen ser metrellats sense contemplacions.

Aquest treball s'ha proposat diferents objectius: estudiar un personatge la vida del qual era pràcticament desconeguda (es coneixia poc més que l'episodi de la seva mort); divulgar la figura dels maquis i la lluita antifranquista i, més concretament, donar a conèixer què era i què feia l'Equip de Passos; traçar una de les rutes que seguien els integrants d'aquest Equip de Passos per poder infiltrar-se a Espanya; i, finalment, recuperar i honrar la memòria d'aquells que van lluitar per la llibertat en temps tan foscos.

Quant a la metodologia emprada per a l'elaboració del treball, cal dir que és una combinació entre recerca documental i biblio-

gràfica i treball de camp. Per una banda, s'han consultat dos arxius històrics: l'Arxiu Històric de Girona, d'on s'han extret documents relatius a la mort de Joan Platé Vergés a Maçanet de Cabrenys, i l'*Archivo Histórico del Partido Comunista de España*, a Madrid, on s'ha pogut consultar molta documentació relativa a la tasca de guiatge que feu Platé. La gran quantitat de material inèdit aconseguit en aquests arxius ha permès aportar molta i valuosa informació a la recerca.

D'altra banda, el treball de camp ha estat caracteritzat per la visita, *in situ*, de molts dels llocs per on passaven els integrants de l'Equip de Passos. Majoritàriament, aquests han estat masos i punts de creuaments de rius situats a les comarques del nord-est de Catalunya (l'Alt Empordà, la Garrotxa, el Pla de l'Estany, la Selva i el Gironès). La localització d'aquests llocs ha estat possible gràcies a la informació i referències extretes dels documents consultats als arxius i a l'ús de mapes topogràfics i d'aparells GPS.

Finalment, cal dir que s'ha intentat traçar, amb la màxima precisió possible, la ruta entre els Banys d'Arles i Palaldà i Riudellots de la Selva. Tot i que aquesta tasca ha resultat ser difícil, a causa d'algunes imprecisions documentals i de la impossibilitat de saber del cert quins camins transitaven exactament, el traçat és el més aproximat possible al que devien seguir els guies.

Aniol Escorihuela i Roca ■

Estat actual del Mas Rimaló, prop de Maçanet de Cabrenys. Servi com a punt de suport dels guies de pas. Fotografia: Aniol Escorihuela

■ connexions

Testimonis de mar

Un diàleg entre passat i present de la pesca a Catalunya

Entendre el passat per poder entendre el present o, fins i tot, el futur, és una frase recurrent en l'entorn del nostre gremi. Si bé és ben cert que comprendre la conjuntura que ens envolta parteix en gran mesura de veure d'on venim, en el decurs de la meua investigació m'he trobat en la necessitat d'entendre part del nostre present per tal de poder estudiar el passat adequadament. Fa cosa d'uns quatre anys que he orientat els meus esforços investigadors en l'estudi dels pescadors dels segles xv i xvi —des dels dos darrers fent-ne una tesi doctoral—, un

col·lectiu gens mancat d'una aura folklòrica i una mica romàntica. Els pescadors i les seves dones destaquen —com en molts altres oficis ben arrelats a casa nostra— per la imatge estereotipada que els hem anat construint: l'home rude, tancat, propens a l'endogàmia i molt mal parlat i malhumorat; o la dona cridanera i de maneres considerades poc femenines. Com bé ha fet notar Frederic Aparisi, inestimable col·lega en la història dels pescadors, ja a l'edat mitjana es tenia una imatge esbiaixada d'aquest col·lectiu. Això era degut a la particularitat que era l'ofici

més primitiu, més bàsic, aquell en què l'home no domina la natura, com fa el pagès, sinó que s'hi enfronta dia a dia. És a dir, els pescadors són un dels darrers vestigis dels nostres temps de caçadors recol·lectors. Si bé ara veuen la seva tasca facilitada, i la seva vida està més a resguard gràcies als avenços tècnics, en època medieval —i fins fa quatre dies— havien d'arriscar la seva vida diàriament. Si més no, la vida del pescador cal entendre-la com en aquell vers de la cançó *A Horse with No Name*, del grup de folk angloestatunidenc America: «the ocean is a desert with its life underground». Els pescadors havien, i han, d'endinsar-se en aquest inhòspit desert per tal d'extreure'n el seu pa de cada dia davant les inclemències del temps i els capricis de la mar, com nòmades en el desert, com bé diu Jean Delumeau.

En disposar-me a fer la tesi, el meu coneixement real sobre els pescadors era molt pobre. La imatge que en tenia partia d'aquests estereotips, però també havia estat contrastada amb les lectures dels que han visitat aquest tema abans que jo. Tot i així, i malgrat anar coneixent més aquest col·lectiu a mesura que les esgrogueïdes pàgines dels protocols llicaven —o es desfeien irremediablement— davant els meus ulls, em mancava entendre bé què implicava aquest ofici tan especial. Malauradament, els historiadors de temps més pretèrits no tenim la sort de poder parlar amb els nostres subjectes d'estudi. Ara bé, en el cas dels pescadors es tracta de segles de saviesa d'un ofici que ha anat evolucionant però que s'ha anat transmetent, en molts casos poc mudat, fins als nostres dies: calia parlar amb algun pescador.

Són diversos els estudis antropològics que s'han fet en els col·lectius de pescadors contemporanis; i les noves recerques ja comencen a establir lligams entre el present i el passat d'aquest grup. De totes maneres, el meu interès era, de partida, més personal: impregnar-me de la feina d'aquests pescadors. Ara bé, també volia mirar d'establir un diàleg entre el passat i el present, que permetés veure què s'ha mantingut entre les centúries que estudio i el nostre present més immediat. Per aquest motiu, i gràcies també a diferents contactes, he pogut parlar i veure com treballen en Pau i l'Arnau. Des dels ports de Roses i Blanes, respectivament, tots dos pesquen en l'anomenada pesca artesanal, o d'arts menors. No obstant haver estat la mostra petita, ha estat suficient per tal d'entendre moltes coses. A més, cal destacar que ambdós testimonis formen part de la fornada més jove —els que tenen entre trenta i quaranta anys— de pescadors que solquen les nostres aigües. Per tant, estan aversejats a una manera de viure que ja és diferent de la dels pescadors més vells. És per això

que aquest article sorgeix més aviat de la idea de crear aquest diàleg que no pas d'una voluntat estrictament analítica de la comunitat pesquera actual.

Allò que primer sorprèn en veure pescadors d'avui en dia és la continuïtat pel que fa a les tècniques de pesca. A Catalunya hi ha tres grans famílies d'ormejos: l'arrossegament, l'origen del qual a Catalunya es remunta als segles XVII- XVIII; l'encerclament, que fou introduït més recentment, al segle XX; i els arts menors, anomenats també «pesca artesanal». És especialment en aquest darrer àmbit on interessa centrar-se. Tant en Pau com l'Arnau es dediquen a aquestes tècniques, molt variades, però a la vegada les més ancestrals de totes. Sobre això, podem llegir un document de l'any 1600 en el qual es llisten els arts de pesca absents de pagar delme al monestir de Sant Feliu de Guíxols —en un context de litigi judicial per l'impagament d'aquest dret—:

del peix és estat agafat y pres per dits pescadors ab algú de dits engins, çó és, ab canya, fil y ham, ab nansas, ab mornells, ab soltas, ab gavitanas, ab gavitans, ab hermeada, ab fluxa, ab volantí y ab fitora y ab palengronets, nunca se ha pagat dret algú, ni vintè algú, a dits reverents abats y convent en temps algu a bé que se aie agafat molt o poch peix ab algú de dits engins...

Font: ACA, Monacals-Hisenda,
Girona, Lligalls grans, 38
(1600, juny, 27)

Sis dels onze ormeigs llistats es troben encara en l'actualitat en les barques d'arts menors. Així doncs, el bon funcionament d'algunes d'aquestes tècniques ha permès que encara avui dia siguin el cavall de batalla d'alguns pescadors. La solta, l'*hermeada* (armellada, avui dia se'n diu tresmall, tot i que les paraules armellada i batuda encara s'utilitzen depenent del poble), la fluixa, la canya (amb potera, per exemple), i el palangre segueixen utilitzant-se dia rere dia en les nostres aigües. Si bé els materials han canviat, els secrets d'aquestes tècniques han anat passant de generació en generació; i avui, per exemple, en Pau cala i xorra el palangre on ja ho feien els rosincs del segle XIV, i de molt abans!

La majoria d'aquests ginys eren utilitzats sobretot com a complement d'altres activitats, tal i com es desprèn d'alguns inventaris de treballadors gironins del segle XVIII estudiats per Rosa Congost i Enric Saguer. Allà, apareixen vint-i-tres fitores i deu referències a palangres. De totes maneres, el palangre, i altres estris com les soltes o les armellades, freguen el límit entre la pesca

L'Arnau Campàs.
Fotografia: Antoni Ginot, 2022.

com a ofici i la pesca com a complement. Així doncs, avui en dia encara podem pescar — sense ser pescadors— com aquells antics ganxons, ja que la canya amb fil i ham, la fluixa, el volantí i la fitora estan permesos en pesca recreativa.

Quan es consulta la documentació, pràcticament mai no es fa menció a qui crea aquestes xarxes. Avui dia moltes es compren fetes o es fan fer. En aquest aspecte és interessant saber, per boca de l'Arnau —que es fa les seves pròpies xarxes— que els que no tenen tant de temps per dedicar-hi com ell les solen donar a fer a pescadors jubilats. El paper de la dona del pescador ha tingut sempre una importància cabdal. Mentre la mar era de domini masculí, la majoria d'afers en terra (com adobar les xarxes o estibar el peix) requeien en aquestes dones. Avui dia, però, les dones han pogut passar a formar part de les tripulacions. Això, com és evident, ha fet desaparèixer gran part d'aquest treball feminitzat. Nogensmenys, avui dia els homes i les dones que volen encara mantenir viva aquesta tradició, malgrat que les xarxes de niló ja no requereixen ser adobades.

Parlar de peixos amb els pescadors pot ser alhora gratificant i depriment, ja que alguns observen com la població piscícola va decreixent amb els anys. De totes maneres, és increïble com un pescador pot saber el comportament del seu contrincant sense haver posat el cap sota l'aigua. Deixant de banda que els peixos són més llestos del que pensem, cadascun reacciona de manera diferent davant el perill de l'ormeig. Jo no sabia, per exemple, que els llobarros primer aixequen l'esquer amb la cua per veure si hi ha engany, o que els sards estan pendents de les nostres ombres. Amb tot, la utilitat i pervivència de les arts de pesca queden més que confirmades si es té en compte que han aconseguit mitigar les precaucions preses pels peixos —com a mínim, les dels peixos menys *intel·ligents*—. Tot i així, res no evitarà que t'enduguis una descàrrega elèctrica d'una vaca tremolosa —encara que en Pau ho intenta evitar agafant-les amb la mà esquerra, la del cor— o desembarquis amb la cara esquixada de tinta de les furibundes sípies.

Ara bé si hi ha un «peix» del qual els pescadors parlaran malament, aquest és el dofí. La disputa entre el pescador i el seu veí de pell lluent i musell somrient deu ser tan antiga com la pesca mateixa. D'acord amb les observacions dels dos pescadors, avui dia aquests cetacis no neden pertot arreu. Mentre que a Roses són més absents, a Blanes consideren que són com els porcs senglars —cada cop n'hi ha més—. Si bé la població de dofins no és tan alta com abans, encara causen estralls a les xarxes d'alguns

pescadors. En sortir les xarxes de niló alguns varen pensar que ja els deixarien en pau, però res més lluny de la realitat. Tot i així, abans que el dofí gaudís d'una protecció que n'evités el decreixement, els pescadors recorrien a mètodes expeditius com l'ús de dofineres. La presència recurrent en inventaris d'aquests arpons per pescar aquests i altres cetacis les mostren com una eina imprescindible del pescador. Sense anar més lluny, com ha sentit dir l'Arnau, alguns pescadors encara vius havien pogut comprar dofineres a plaça durant la seva joventut. Després d'usar-les, procedien a menjar-se el dofí amb patates —literalment—, ja que tant els dofins com les tortugues eren consumits sense problema pels pescadors —i altres parroquians—. Així ho testimonia un pescador que l'any 1375 pescà un dofí a la costa del terme d'Eramprunyà (Baix Llobregat) i el volgué vendre a la peixateria barcelonina sense pagar cap dret al senyor. La mateixa situació es repetiria tres segles més tard a Sant Feliu de Guíxols, quan un pescador es negà, dues vegades (el 1681 i el 1684), a pagar a l'abat el dret corresponent d'uns dofins que havia pescat —evidentment, per ser venuts i menjats—. Com hem vist, aquest cetaci era considerat important, ja que els diversos senyors feudals en rebien una part, com també passava amb l'esturió o l'emperador.

A banda dels dofins, es pot considerar també que un altre dels altres grans entrebancs dels pescadors ha estat, precisament, altres pescadors. Si bé en general hi ha bona sintonia entre ells i la cooperació és constant, el malestar que provoca la presència d'un altre pescaire, especialment si és d'un altre poble, en el mateix calador es fa notori. Certament, corren bastantes històries de picabaralles entre ells. Tot i això, crida especialment l'atenció la visió particular que té cada pescador d'un port concret en relació amb els altres. No sense certa sorna, l'Arnau explica com a Blanes corre la veu que els antics tossencs eren «unes gents per civilitzar». Més enllà de parlar malament dels homes, ell m'explica com els pescadors blanencs tingueren la dissort d'enfrontar-se amb la ira de les dones dels pescadors tossencs. Aquestes, des de la vila estant, tiraven pedres a les barques de Blanes, o en sabotejaven les àncores quan eren calades en sec a la platja. «Alguns diuen que les muralles de Tossa no eren fetes per tal que no hi entrés gent de fora, sinó perquè els tossencs no en sortissin!», es diu per Blanes tot fent broma dels tossencs. Ara bé, poc se sap que precisament les muralles foren completades, tal com explica Mario Zucchitello, just després de patir un atac... a mans dels ganxons! I és que els oficials de l'abat de Ripoll, senyor de Tossa, havien pres i multat, precisament, un pescador de Sant Feliu que pescava a Tossa sense el permís de l'abat.

En Pau Rosell.
Fotografia: Antoni Ginot, 2022.

De totes maneres, cal evitar que aquestes històries ens omplin el cap amb la imatge del pescador groller i agressiu. Les diferents comunitats de pescadors ja a l'edat mitjana varen preocupar-se de regular la seva activitat, en connivència —és evident— amb les autoritats senyorials, tot redactant ordenacions de pesca que buscaven evitar els conflictes, possiblement recurrents. En tenim exemples a Cadaqués (1542), Calonge (segles XII-XV), Tossa (1524) i Palafròlles (1401). Així mateix, també hi ha el cas excepcional del tribunal pesquer que existí a Roses durant l'edat mitjana, el llibre del qual, custodiat a l'AHG, ha estat editat fa pocs anys per Pujol i Garrido. Una situació no gaire diferent de l'encara existent consell de *prud'hommes* de Marsella. En aquestes ordenacions, entre d'altres, se sortejaven o distribuïen els caladors de pesca; per la qual cosa, hom no pot evitar de somriure quan li expliquen que al Port de la Selva se segueixen sorteiant aquests espais —les cales— per pescar amb bonitolera, tal i com els seus avantpassats ja estipularen fer al segle XVI, o potser abans.

Amb tot això, però, cal tenir en compte que, al cap i a la fi, estem comparant dos mons ja molt diferents a dia d'avui, «com si fos un altre planeta!», diu l'Arnau. En l'àmbit de les tècniques, l'activitat pesquera manté encara un dels llegats més ancestrals que tenim. Ara bé, pel que fa a la vida, les coses han canviat bastant. Avui dia rarament hi ha a les cases gent jove amb temps o ganes d'anar a plaça a comprar peix, assegura l'Arnau. A causa d'això, moltes espècies de peix ja no s'estan venent, malgrat tenir preus

molt barats i un gust molt bo, com és el cas de les molles. Tot plegat està provocant que els pescadors, en paraules de l'Arnau, han de reinventar-se constantment per buscar allò que els permeti guanyar-se el pa. També afirma que la mar cada cop està més buida de peixos, malgrat que hi ha cada cop menys pescadors; aquesta és una de les moltes conseqüències del canvi climàtic i d'altres factors. Si a això li sumem el fet que la demanda actual se centra en unes espècies de peix concretes (orada, llobarro, sardina, seitó, etc.), molts dels estocs d'aquestes espècies estan decaient. Així doncs, l'activitat pesquera està patint les conseqüències de la industrialització, les ànsies de creixement i la globalització —només cal veure com el salmó de cria és més abundant a les neveres que els peixos pescats a la nostra mar—. La pesca és —o era— un *modus vivendi* que dia a dia sembla que estigui deixant anar les darreres alenades, malgrat els canvis i esforços dels darrers anys per tal de respectar més el medi. En un món que prioritza la comoditat per sobre de la manca de precarietat laboral, no són pocs els que preferirien ser explotats asseguts còmodament en una oficina abans que viure calamitats en mar mentre es guanyen bé la vida. No és necessari —ni es pretén— fer una crida a què tothom es llanci al mar a pescar. Però sí que cal poder reflexionar una mica sobre una manera de fer i de viure que ha marcat profundament la nostra costa, tant com les cicatrius que els vents marins deixen a les roques i que l'erosió potser acabarà d'esborrar.

Antoni Ginot i Julià ■

Retable del mestre de Rosselló que mostra diverses espècies de peixos.
Font: wikimedia.commons.

patrimoni ■

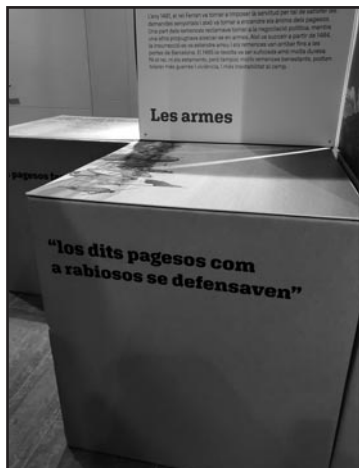
Exposició

«Remences, la lluita per la llibertat», al Museu Darder de Banyoles

Del dissabte 8 octubre de 2022 al diumenge 8 gener de 2023 es pot visitar aquesta exposició que pretén apropar la ciutadania a la realitat dels remences medievals i generar debat sobre la seva projecció en el present. N'és comissària la historiadora Rosa Lluch, autora de la tesi *Els remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, professora a la Universitat de Barcelona i membre de l'Associació, qui va fer-nos-en una visita comentada el passat 24 de novembre.

Es tracta d'una exposició itinerant nascuda el 2019 de la col·laboració de l'Ajuntament de la Vall d'en Bas amb el Campus de Patrimoni Cultural i Natural de la Universitat de Girona. Ben aviat s'hi van implicar els ajuntaments de les Planes d'Hostoles, de Sant Feliu de Pallerols i d'Amer i el Centre de Recerca d'Història Rural, també de la UdG. El procés creatiu va patir l'impacte de la pandèmia, que més tard també en va complicar la difusió i les possibilitats de visitar-la. De juliol a setembre de 2021 —encara amb restriccions

d'aforament— aquesta exposició s'havia pogut veure a Can Trona, Centre de Cultura i Natura de la Vall d'en Bas, i més tard va estar brevíssimament a les Planes. A Banyoles es va inaugurar el 7 d'octubre de 2022 i es troba instal·lada en una sala polivalent de molt fàcil accés a la planta baixa del Museu Darder.

Des de bon principi, l'objectiu de l'exposició, com explicava la seva comissària, va ser apropar a un públic molt ampli la vida de la pagesia remença des d'un punt de vista social i polític: no només on i com vivien aquestes persones, sinó també per què es van revoltar. Així, el discurs comença definint de manera planera i comprensible qui eren els homes i les dones de remença, per què ho eren i com

es manifestava la servitud a través d'homenatges i altres símbols, específicament tots i cadascun dels mals usos. Aquests costums abusius permeten entendre la segona part de la mostra, centrada en la conflictivitat del segle XV al voltant de les demandes de llibertat d'aquest grup pagès —econòmicament heterogeni i recolzat (o no) per la monarquia— i la dubtosa *solució* que s'imposà el 1486. La proposta expositiva es tanca amb la lectura d'a-

quests fets històrics que està fent la societat catalana actual, a través d'exemples de la toponímia local, de fires i celebracions populars, emissores de ràdio o productes d'alimentació i, amb especial rellevància, de les xarxes socials (Twitter), en què es fa evident el seu ús polític. Tot això, ho explica la mateixa Rosa Lluch en l'entrevista realitzada per Banyoles Televisió. (https://www.youtube.com/watch?v=O4_vI5EHKWw).

El gran repte d'una exposició sobre aquesta temàtica és, per descomptat, la manca d'objectes preservats que es puguin mostrar al públic —una mancança que simpli-

fica la itinerància, d'altra banda—. Però «una bona exposició no és un llibre a la paret» —com ja s'ha dit infinites vegades— i, per tant, els elements visuals i de disseny esdevenen molt importants. Cal valorar la contribució del dissenyador Xavier Solé, que ha resolt aquests aspectes creant un sistema modular en cubs de cartró, sobre els quals s'han imprès imatges, mapes i dibuixos de gran format per il·lustrar i complementar els textos. També l'ús de frases destacades, a la manera de titulars de premsa, ofereix al públic diferents nivells de lectura. Un parell de vitrines amb publicacions impreses, científiques o de divulgació, contenen els únics objectes exposats.

Estem davant d'una proposta museogràfica modesta i alhora imaginativa i moderna, recolzada gairebé exclusivament en el text i la gràfica. Convé imaginar com s'hauria pogut materialitzar aquest guió amb un presupost de museu nacional, amb objectes i documents originals —la temàtica no s'ho mereix?—.

A Banyoles no s'ha vist la mostra original completa per motius d'espai: per desgràcia ha calgut renunciar a alguns mòduls que s'havien vist a Can Trona, específicament els que presentaven exemples locals dels diferents municipis col·laboradors. Podem dir que la narrativa proposada per Rosa Lluch manté la seva coherència interna tot i l'amputació. Finalment, els cubs s'adeqüen a l'espai disponible al Museu Darder i la seva lleugeresa fa que es puguin moure a conveniència quan hi ha programats actes a la sala polivalent.

L'encert més destacable de «Remences, la lluita per la llibertat» és que no proposa un relat tancat i farcit de certeses, sinó que juga intencionadament amb algunes paradoxes; així, insinua certs temes de debat historiogràfic. Mentre aclareix conceptes bàsics, també s'esforça a presentar-nos fissures en el coneixement. Els textos de l'exposició utilitzen de manera recurrent tant l'interrogant com el contrast d'elements oposats, convidant a pensar. L'ús d'aquests recursos estètics contribueix a difondre que encara hi ha moltes preguntes pendents de resoldre en la història de la pagesia remença i que la recerca continua essent necessària.

Lídia Donat ■

Detalls de la museografia.
Fotografies: Lídia Donat

Dos moments de la visita el 24 de novembre. Fotografies: Lídia Donat

Durant la dècada de 1990, a les universitats catalanes varen defensar-se un grapat de tesis que, vistes retrospectivament, tenien molts punts en comú, tot i no respondre a cap planificació col·lectiva, ni a cap directriu concreta. Totes es concentraven en un marc d'àmbit comarcal i pretenien reconstruir els canvis que s'havien produït en les estructures agràries durant la segona meitat del segle XIX i la primera meitat del segle XX. Amb accents i matisos diferents, i també amb cronologies variables i enfocaments diversos, intentaven confirmar l'existència d'un canvi estructural durant el període esmentat i donar-hi una explicació tot combinant les transformacions en l'activitat productiva, el comportament demogràfic, la distribució de la propietat de la terra i les relacions d'explotació expressades en els règims de tinença i les formes de contractació agrària. L'escala comarcal era, per les seves dimensions i per la disponibilitat de fonts, un marc adequat per intentar-ho. Conjuntament, també varen contribuir a posar en qüestió el relat d'un model de desenvolupament capitalista universal que, en l'àmbit agrari, hauria exigít concentració de la propietat i proletarització; i que, pocs anys abans, encara havia defensat Helena Estalella (1982) referint-se a les comarques gironines. Dins d'aquest conjunt de tesis, entre les quals podem trobar-hi la de Santi Ponce sobre la comarca d'Osona (1995), la de Josep Colomé sobre el Penedès (1997), o la de Ferran Estrada sobre el Pla d'Urgell (1995), hi té un lloc destacat la que Gemma Tribó va defensar l'any 1989.

El llibre que, trenta-dos anys després, ha editat el Centre d'Estudis del Baix Llobregat, és una versió posada al dia d'aquesta tesi. En el seu moment només havia circulat en forma mecanoscrita, tot i que els seus resultats varen anar publicant-se de forma fragmentària i parcial com a capítols d'obres col·lectives i en uns quants articles acadèmics (tres d'ells a *Estudis d'Història Agrària*). Atès que no es troba digitalitzada en el repositori de tesis de les universitats catalanes, em sembla de gran interès que el Centre d'Estudis del Baix Llobregat hagi tingut l'encert de publicar-la en una edició que, val la pena dir-ho, supera en qualitat l'original, tant per l'aparell gràfic que l'acompanya, com també perquè ha comportat un esforç de revisió i actualització important. L'essència, però, s'ha mantingut i, de fet, està molt ben sintetitzada en el títol i subtítol de la monografia.

L'eix sobre el qual pivota la trama és la crisi agrària de finals de segle XIX. De fet, cal parlar en plural, perquè són, en el cas del Baix Llobregat, almenys dues crisis sobreposades: la que afectà els cereals, com a conseqüència de la competència en el mercat internacional dels blats que estaven arribant des d'Amèrica i Austràlia; i la que afectà la viticultura, com a conseqüència de la plaga fil·loxèrica.

Tanmateix, el llibre no se centra en aquestes crisis, ni les descriu detalladament. En el cas dels cereals, és vagament un escenari de fons; en el cas de la vinya, hi ha una aproximació una mica més detallada, però també distant. El que es busca explicar és el canvi econòmic i social que, en la llarga durada, va experimentar el sector agrari comarcal i, sobretot, com aquest procés de transformació va ser una resposta de superació a les crisis finiseculars.

A diferència d'altres comarques catalanes, un dels fets determinants per al Baix Llobregat va ser la seva proximitat a Barcelona, que durant el període esmentat va multiplicar per quatre la seva població, de tal manera que superà el milió d'habitants. Tant el creixement urbà, que va engolir bona part de l'àrea d'horta i vinyet, com l'augment de la demanda alimentària varen proporcionar moltes oportunitats per al desenvolupament de l'agricultura intensiva. Els agricultors baixllobregatencs varen saber aprofitar-ho. L'altre fet determinant fou la disponibilitat d'aigua del rec gràcies a la construcció, primer, del canal de la Infanta (1819), a la riba esquerra del Llobregat; i, després, del canal de la Dreta (1885), a més de l'expansió de punts de captació d'aigua freàtica. En aquest marc, la sortida de les crisis agràries va passar pel desenvolupament d'una agricultura intensiva orientada cap a l'avitallament barceloní, però ben aviat també cap a l'exportació a Europa, la qual combinava horticultura i fruticultura en explotacions de petita i mitjana dimensió amb algunes grans explotacions a la zona deltaica especialitzades en la producció bovina de llet i carn.

Tribó posa l'accent en com aquesta reorientació productiva va anar acompanyada de transformacions en l'accés a la propietat de la terra. A partir dels amillaments, examina els canvis en la distribució de la propietat i constata que la crisi agrària no es va saldar amb cap procés de desposseïció massiva dels petits pagesos, sinó amb un augment significatiu del pes de la petita propietat —especialment la molt petita— i una pèrdua de la importància relativa de la gran propietat. El capital barceloní, si bé va continuar invertint en l'adquisició de terres fins al canvi de segle, posteriorment va tendir a recular, alhora que, en les noves condicions de producció posteriors a la crisi finisecular, la burgesia barcelonina deixava de tenir interès en l'explotació agrícola i, sobretot, en la seva gestió directa.

Un aspecte interessant de la monografia és el relleu que dona a les diferències intracomarcals. De fet, cal advertir primer que el llibre no es refereix a la totalitat de la comarca. De la trentena de municipis que la integren, es concentra en una tretzena, just els que es situen al darrer tram del Llobregat i a la línia de la costa. I, certament, és entre aquests que

TRIBÓ TRAVERIA, Gemma

La superació de la crisi agrària de finals del segle XIX al Baix Llobregat (1860-1930). Exportació a Europa, consolidació de la pagesia veïna i naixement de nous paisatges agraris.

Centre d'Estudis del Baix Llobregat, 2021, 407 pàgs.

■ llibres

observa diferències notables tant pel que fa a les condicions naturals i geogràfiques (tipus de sòl, vies de comunicació, disponibilitat hídrica, etc.) com a les estructures socials. Tribó opta per distingir tres àrees (la riba esquerra, la riba dreta i el delta), que són utilitzades sistemàticament com a criteri analític i d'agregació al llarg dels diferents capítols. Aquesta distinció també serveix per a situar l'abast d'altres treballs de referència, en particular el de Jaume Codina.

El treball està ple de moltes informacions de valor i, també, d'algunes perles insospitades. No puc estalviar-me de comentar-ne una que m'ha generat una gran curiositat perquè no soc conscient d'haver-ho vist mai fins ara, perquè em sembla rellevant i perquè és possible que la mateixa autora no en sigui conscient. Em refereixo a un curiós efecte d'agregació en calcular l'índex de Gini, que és l'indicador emprat habitualment per mesurar la desigualtat. La manera com l'autora exposa i calcula els índexs de desigualtat permet visualitzar clarament que el valor corresponent a un conjunt de municipis pot ser substancialment inferior al de cadascun dels índexs municipals calculats individualment. A la riba esquerra, per exemple, l'índex del conjunt és 0,3983, mentre que els índexs individuals dels cinc municipis que l'integren oscil·len sempre per damunt, entre 0,4012 i 0,6159. El mateix es repeteix en relació amb els altres agregats territorials. Segurament caldria una

major fonamentació matemàtica d'aquest efecte, però, si es confirma, afegeix un altre argument de crítica a aquest tipus d'indicador sintètic i, en qualsevol cas, ens alerta que la comparació entre poblacions de dimensió desigual pot tenir problemes importants.

La quantitat de detalls d'interès, com dèiem, és molt gran en un llibre que, a més, és notablement extens. En ell hi trobem explicacions sobre l'existència d'un barri de l'Hospitalet especialitzat en la venda de latrines, sobre l'arribada de jomalers valencians per treballar al regadiu, sobre termes que defineixen perfils socials específics (fruiteraire, capitana, bomba, etc.), sobre els artesans que varen adaptar les arades a les especificitats locals, sobre algunes trajectòries d'enriquiment des de baix que van propiciar les noves especialitzacions agràries, sobre la subordinació associada a algunes modalitats d'arrendament, sobre els «pactes de jardineria», sobre el paper de l'associacionisme agrari, etc. Tot plegat, integrat en una explicació coherent i sòlida sobre les tendències de transformació agrària i social i sobre els seus principals motors. És per això que la monografia publicada, malgrat haver estat elaborada tres dècades enrere, continua essent una referència important en la comprensió del canvi agrari a la Catalunya dels segles XIX i XX.

Enric Saguer ■

■ trobades

XXXIII Seminari d'Història Econòmica i Social

Canvi social sense grups socials? El seguiment de trajectòries col·lectives des d'una perspectiva relacional, catàstrofes i canvi social

Girona, 5 i 6 de setembre de 2022

El seminario de 2022 ha tomado por título el del proyecto RECSNETS en el que han trabajado en los últimos cuatro años miembros del CRHR y se ha centrado en la exposición y debate de algunos de los resultados de esas investigaciones. Se presentaron en total quince ponencias que estudiaron en su mayoría el siglo XVIII, con otros dos centros de atención menores sobre los siglos XV al XVIII y la etapa de consolidación del régimen liberal.

El seminario comenzó con dos ponencias que pusieron acento en la reflexión teórica. En la primera, Rosa Congost buscó respuestas a la pregunta «¿Derechos de propiedad sin grupos sociales?». En ella apuntó que la historia social desde hace tiempo se centró en perspectivas diferentes al estudio de los grupos sociales, lo que ha producido una gran disociación entre esa historia social y aquella historia económica más interesada por lo social. Un punto de encuentro alternativo entre corrientes de ambas disciplinas, la historia económica neoinstitucionalista y una nueva historia social, ha sido el estudio de la

evolución de los derechos de propiedad desde nuevos enfoques. No se trata ya de la propiedad como derecho absoluto, ni de la dicotomía entre propietarios y no propietarios, cuanto de las formas diversas del acceso a los recursos en un momento dado por diversos grupos sociales. En lugar de partir de las normas y teorías generales, procede observar la realidad histórica para analizarla con posterioridad, como aconsejó P. Vilar. Debe observarse la interacción entre el ejercicio real de distintos derechos individuales y comunales por quienes, con sus respectivas acciones, contribuyeron a moldear el alcance histórico de esos derechos al tiempo que actuaban como grupos sociales; un enfoque que reconoce papel al Estado, pero no le otorga la posición central que otras interpretaciones. Una perspectiva más necesaria donde predominó la enfiteusis —o las formas regionales dispares en que la enfiteusis se combinó con los grupos sociales en distintas épocas—, donde los usos comunales eran de gran importancia, y en casi todas las sociedades no europeas donde la «propiedad perfecta» tam-

poco se ajustó a experiencia histórica. Posteriormente, Gabriel Jover se preguntó «¿Qué clases sociales? ¿Qué desigualdades?» y repasó las aproximaciones que desde distintas tradiciones se han hecho a las clases sociales, las desigualdades de ingresos o la movilidad social. Su preferencia se centró en las categorías estructurales definidas a partir de las relaciones de producción, tal como definieron las clases sociales tanto la economía clásica como el enfoque marxista, que le añadió su énfasis por la explotación e identificó los conflictos sociales por la distribución de los recursos y del ingreso como motor de la historia; unas categorías estructurales que la aproximación thompsoniana tendió a complicar o negar, en su parecer, cuando menos en ciertos pasajes de sus obras. En estudios sobre la desigualdad en el ingreso ha sido común el prescindir de aspectos relevantes —ingresos ligados a los comunales o la beneficencia, el trabajo remunerado o no de las mujeres—, cuando no se han dejado de lado a los grupos sociales (Alfani), aunque otros han mantenido aproximaciones de interés a los grupos sociales desde perspectivas más multidimensionales, como Piketty. En una segunda parte abordó aspectos del trabajo agrícola asalariado en Mallorca. Así, la dicotomía en su contratación a jornal o destajo no se debería sólo a decisiones patronales por las dificultades de control y supervisión relativas de cada tarea, o por su deseo de estimular el sobreesfuerzo del trabajador cuando la intensidad de ciertas tareas podía suscitar estrangulamientos en la disponibilidad de jornaleros. Los destajos de siega en Mallorca se han mantenido más bien como una imposición obrera ligada a la articulación de esa tarea con el espiguelo, operación más substancial cuando la siega se realizaba a destajo y en el que las familias obreras capturaban una porción muy superior del producto que como asalariados en la siega, aunque no sin conflictos frente a los labradores por la imposición por estos de normas de reparto del fruto del espiguelo. Es un buen ejemplo práctico de la interacción entre el ejercicio de derechos sobre los productos de las cosechas que derivó allí en el apoyo obrero a los destajos de siega. Esta es una opción opuesta a la defendida por los jornaleros de la Baja Andalucía, donde el espiguelo se perdió antes y los destajos de siega facilitaban la contratación masiva de inmigrantes vecinos de las sierras — que debían volver sin tardanza para recolectar sus propias mieses allí algo más tardías—, lo que aminoraba la capacidad de negociación obrera —incluidos los serranos ocupados todo el año como gañanes en las campañas gaditanas— y el ingreso que los jornaleros vecinos podían acumular durante *su agosto*.

Tres ponencias se centraron en los siglos xv al xvii, las de Rosa Lluch, Pere Gifre y Antoni Ginot. R. Lluch se preguntó «Remensas ¿Hasta cuándo y dónde?» y

opuso a los relatos tradicionales preguntas disruptivas. El punto en común de aquellos a quienes otros llamaron remensas fue que compartían posición jurídica de servidumbre y que alguna vez actuaron juntos en una gran movilización. Pero, ¿implicaba la servidumbre una importante merma de derechos efectivos en el siglo xv? ¿Pudo la estabilidad en los mansos de sus familias ofrecerles ventajas frente a terceros cuando los señores decidían ceder las tierras desocupadas? ¿Constituían un colectivo homogéneo, cuando algunos remensas contrataban jornaleros, poseían productos de lujo e incluso esclavos? ¿Defendieron idénticas demandas los remensas pobres y ricos? ¿Contribuyó esa etiqueta unificadora a desviar la atención respecto a la heterogeneidad de los remensas de los siglos xiii al xv? ¿Ganaron la partida los remensas o se identificó la denominación con la fracción de ellos que acabó triunfando? La exposición de P. Gifre dio continuidad a los planteamientos anteriores en los siglos siguientes. Para Gifre es preciso volver a estudiar el período 1486-1510. La supresión de los malos usos exigió pagos moderados, pero prosiguieron otras pesadas cargas (diezmos, tasas, censos, laudemios, tallas...) que podían suponer 1/5 del producto según algunos estudios, frente a las cuales siguieron combatiendo Sala y quienes prosiguieron el conflicto. Las desigualdades entre los remensas eran notables y tendieron a crecer, siendo elevada la movilidad en el segmento superior de la payesía por el activo mercado de tierras y la apropiación de comunales. Parte de los sucesores de los remensas y otros acumularon parcelas y mansos sin sucesor o de payeses arruinados por deudas, siendo crucial el que su acceso a muchas de esas tierras se hizo a precios muy reducidos. Por último, A. Ginot explicó el cambio social entre los colectivos de pescadores en la Selva (1400-1600). La pesca incluía a patrones propietarios de barcas y artes de pesca, obreros pescadores que recibían una fracción de las capturas, quienes arrastraban las redes desde tierra y los ocupados en tareas de tierra diversas a menudo desempeñadas por mujeres. La sucesión de padres a hijos como patrón era más incierta que entre los payeses. Por otra parte, la irrupción de artes de pesca más productivas y costosas pudo ampliar las desigualdades, abrió la participación en la inversión a no pescadores y coincidió con la multiplicación de los pleitos para suprimir el diezmo o aminorarlo con las nuevas artes (1575-1615), unos pleitos que llegarían hasta la Real Audiencia en sus apelaciones frente al señor jurisdiccional por su financiación comunitaria por la *vila*.

El siglo xviii concentró seis trabajos, cuatro sobre grupos sociales específicos y otros dos que prioritariamente abordaron los cambios observables en el uso histórico de las etiquetas sociales. R. Congost, R. Ros y E. Saguer presentaron una ponencia con título

muy significativo: «Más industriosos y menos pobres de lo que pensábamos. Los inventarios de los trabajadores gerundenses en el siglo XVIII». El estudio utilizó casi un millar de inventarios de trabajadores (incluidos los citados como braceros, jornaleros, pastores y hortelanos) de notariados del Gironès y Empordà, en cinco cortes entre los años 1725 y 1807. Todos los indicadores apuntan en el mismo sentido. El porcentaje de los trabajadores que disponían de algo de tierra rondó los 4/5 y fue creciente, se centró en los aprovechamientos más intensivos (viña un 60%), y el segmento más acomodado fue ampliando las extensiones poseídas. La mayoría de sus inventarios incluía viviendas, modestas pero no de una única estancia, y durante ese período aumentó el número de habitaciones en parte de ellas. También creció la proporción de quienes poseían animales y el mular avanzó entre los de tracción hasta aparecer al final en casi 1/5 de los inventarios de trabajadores, aunque el asnal siguiera predominando. También los muebles, tejidos, o utensilios domésticos se acrecentaron en número y diversidad, aunque su escala seguía siendo modesta y el incremento en la posesión de productos accesorios como cortinas, relojes o espejos muy inferior que en Inglaterra. La mejoría respondía al creciente acceso a la tierra que permitió la enfiteusis y a la expansión vitícola. No es tan claro que derivase de la evolución favorable de la relación de intercambios, pues la gran mayoría de este grupo social eran compradores de cereal, el producto que más se encareció. Por lo demás, el importante peso de los trabajadores en la población total en la que suponían algo más de la mitad, así como el que supusieron una proporción solo moderadamente inferior en el total de quienes hicieron inventarios, aminora las incertidumbres que acompañan al análisis histórico a partir de esta fuente, como las variaciones en la proporción de quienes inventariaban, la infradeclaración de los más pobres, o el deslizamiento al alza o baja en la escala social de quienes se consideró integrantes de esa categoría respecto a otros colectivos populares.

Otras tres ponencias estudiaron colectivos mucho más específicos. Rosa Ros estudió a los taponeros a fines del siglo XVIII, demostrando las potencialidades del acceso semiautomático a la información del Registro de Hipotecas. La literatura ha afirmado que los taponeros podían pasar con facilidad de obrero a fabricante (Artigas 1907) o que eran un colectivo con baja diferenciación social interna (Gaziel 1963, Vicens 1969). El elevado número de talleres parece avalar esas afirmaciones, aunque un corto número reunía porciones notables del conjunto de los taponeros, como los 3 talleres con 20 o más obreros que en 1833 empleaban una cuarta parte de los taponeros ocupados en los 60 talleres de Sant

Feliu. Las dotes de los matrimonios que tuvieron por novios a taponeros mostraban una limitada variación a fines del siglo XVIII, si bien se observa cierta infradeclaración en ese colectivo en el mayor núcleo taponero (Sant Feliu), así como una menor participación relativa de ellos en las compraventas de todo tipo que en otras poblaciones, denotando una mayor polarización y proletarianización del colectivo en esa villa. Parte de la desigualdad que se generaba en esa actividad podría reflejarse en la prosperidad de parte de los negociantes, que participaban del comercio corchero sin abandonar el de coloniales y otros productos. De hecho, el que la compra o arrendamiento de la corta del corcho fuese usual pagarla al contado o en el año inicial suponía una barrera de acceso que amplió la intermediación de los negociantes en ello frente a su contratación directa por los taponeros. Otro ejemplo de las potencialidades de la transcripción semiautomática del Registro de la Propiedad fue el trabajo presentado por Maria Cufí, «Los oficios de la construcción durante la segunda mitad del siglo XVIII: un análisis a través del Registro de Hipotecas», que manejó más de 5.000 documentos en que aparecían esos colectivos, en un trabajo en curso sobre distintos oficios ligados a la construcción que permitirá construir series salariales a partir de las épocas de obras, contrastar las diferencias de remuneración y jerarquización en pueblos y ciudades, etc. Por último, Lúcia Torra analizó a las revendedoras en Barcelona; un colectivo sin tienda fija, con baja capitalización y circulante, que vendía alimentos al menor, con posibles ventas a crédito al consumidor. Este era un nicho de actividad remunerado de la mujer, precedente a los *paradistas* de los mercados, con notable participación en Barcelona de inmigradas de los pueblos, en el que ellas a menudo aportaron el capital, en no escasas ocasiones acumulado en su anterior ocupación como criadas, y dispusieron de amplia autonomía de gestión tanto aquellas cuyos maridos ejercían otras ocupaciones, como cuando ejercían tal actividad mujeres solteras o separadas.

Atención específica por el cambio en los usos de las etiquetas sociales mostraron las ponencias de Josep Mas y de R. Congost y E. Sagner. J. Mas cruzó el censo de Floridablanca (1787) con las relaciones nominales para costear el armamento (1795) en la guerra contra Francia. Según el censo, la relación de jornaleros o criados por cada labrador era en Girona (3,9:1) y Barcelona (3:1) en contraste con Tarragona y Lleida (1,1:1 y 0,8:1), pues sólo en la Catalunya Vella se circunscribió la categoría *pagès*-labrador a quien poseía un manso o explotación familiar. En el listado del armamento aparecían 32.000 cabezas de familia, con las cuantías pagadas al catastro por cada uno y una subdivisión por categorías más compleja y estratificada, que

añadía las de menestral y masovero a las etiquetas de jornalero y labrador. Los menestrales abundaban por todas las comarcas y los masoveros eran particularmente numerosos en la Garrotxa y Pla de l'Estany en que superaban el 20%. Pero los listados de armamento mantenían la imagen de una sociedad rural en la que jornaleros y pequeños propietarios constituían el grueso de la población. Los jornaleros eran en esa fuente 2,8 por cada propietario en el Gironès y 3,8:1 en el Baix Empordà. Un 30% de los cabezas de familia no pagaban nada al catastro por lo real (un 90% considerados jornaleros o criados) a quienes podrían sumarse gran parte de los masoveros pues pagaban al catastro pero por tierras de sus rentistas. Con un objetivo similar, R. Congost y E. Sagner estudiaron el cambio de etiquetas de trabajadores a menestrales, sobre el que Congost escribió en 2014, incorporando ahora cerca de cuarenta mil documentos del Registro de Hipotecas ya informatizados y un número no muy inferior de contratos enfiteúticos de la tesis de Brenda Nogué. Hasta 1774 apenas se utilizó la etiqueta menestral en 26 documentos y hasta 1795 eran menos del 5%. Pero desde el final de la invasión napoleónica se elevó con fuerza el uso de esa categoría hasta identificar hacia 1835-1845 a un 45-50% de la población, incluidos ahora algunos menestrales pobres. Es un cambio de etiquetas de trabajador por menestral, pero en el que subyacían cambios reales iniciados con antelación: un acceso creciente a la posesión de tierras, que también en Girona se apoyó inicialmente en la *rabassa morta* pero en numerosos casos se renegoció más tarde su transformación en enfiteusis perpetuas, un empoderamiento de los menestrales que en sus pueblos exigirían acceso a pastos comunales para la cabeza o dos de porcino que criaban en sus casas, etc.

El resto de las intervenciones se separaron algo más del tema anunciado en el título del seminario. Ricard García estudió la articulación social de las élites económicas en la España liberal (1840-1868). A partir de la composición de los consejos directivos de las empresas que se anunciaba en la prensa mostró las coincidencias o redes de relación entre quienes coincidían en esos cargos con otros individuos de la élite, pues parte de ellos figuraban en muchas sociedades. En 1846-1848 identificó a más de mil individuos con casi quince mil conexiones entre sí, con un gran nodo en Madrid, seguido de otro menor catalán; una pluralidad de contactos que podría considerarse en términos de capital relacional de esas élites, entre las que identifica a catorce o quince de esos mil individuos como ministros de Economía, Hacienda o Gobernación en las décadas centrales del siglo, una etapa inicial del régimen liberal en la que se estaban formando nuevas élites con gran movilidad. Dion Baillargeon buscó refle-

Una sessió del seminari a la Facultat de Lletres de la UdG.
Fotografia: Josep Mas

dencia de la Junta de Comercio de Barcelona (1760-1847), con técnicas para el tratamiento de información asistemática, con densogramas sobre el uso de palabras por cada entidad, concentración espacial y cronológica de ciertas cuestiones, aproximación a las redes de relaciones etc. Gabriel Ramon Molins abordó «la composición social de los acreedores del municipio de Lleida en un contexto de cambio de régimen (1695-1725)» a partir de la identificación de los acreedores censalistas del municipio en 1695-1705 y 1718-1725, subetapas en las que el endeudamiento mediante ese tipo de títulos se redujo en Lleida y decreció el porcentaje de acreedores vecinos frente a los forasteros y el de laicos frente a los eclesiásticos. Por último, Sergi Torrent presentó su trabajo «La redención de censos y censales eclesiásticos afectados por la desamortización de Mendizábal. Una aproximación provincial: Girona (1836-1854)»: un proceso en el que los censatarios redimieron sus cargas en condiciones ventajosísimas (Castelló d'Empuries el 84% menos de 1/10 de su capitalización) y en el que se liberó de ellas el grueso de quienes las pagaban a las entidades cuyos derechos se desamortizaron, aunque sobre el conocimiento de ese proceso quedan aún numerosos vacíos, pues también los padecía la información reunida por Hacienda cuando se hizo cargo de esos derechos, por incendio de archivos, libros que se llevaron los monjes exclaustros, etc., como apuntó algún participante.

En suma, como ya afirmaba el tríptico del seminario, sus objetivos y los del proyecto que concluía pretenden ensayar un nuevo enfoque para reconstruir los cambios sociales en el pasado «a partir de una doble apuesta metodológica: a) el análisis de la trayectoria a medio y largo plazo de grupos y subgrupos sociales específicos, desde una perspectiva relacional, es decir, estudiando sus interacciones con otros grupos, así como los procesos de diferenciación interna o de cohesión derivados de sus experiencias sociales; y b) la exploración de las posibilidades abiertas por

algunos desarrollos recientes en el ámbito de las tecnologías informáticas, especialmente en la transcripción semiautomática de documentación manuscrita y en la extracción masiva de datos no estructurados, para ensayar nuevas formas de utilización de los registros documentales que permitan visibilizar de una

manera novedosa a los grupos sociales y a sus interacciones».

Antonio López Estudillo ■

Jornada

Conflicte i gènere en el món rural, segles XVIII-XX

Universitat de Girona, Capella del Roser

Divendres, 4 de novembre de 2022

El passat divendres 4 de novembre es va celebrar una nova edició de les jornades d'estudi que organitza, amb periodicitat bianual, l'Associació d'Història Rural, juntament amb la seva branca acadèmica, el Grup de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona. L'edició d'enguany portava per títol «Conflicte i gènere en el món rural, segles XVIII-XX» i tenia com a objectiu aplegar estudiosos i especialistes sobre les fonts i els mètodes relacionats amb l'anàlisi històrica dels conflictes de gènere en la societat rural.

La primera sessió de la jornada fou a càrrec de Gabriel Jover Avellà (Universitat de Girona), que ens va oferir una comunicació sobre les collidores d'olives del segle XVIII a Mallorca. L'autor va destacar que els contractes agraris són el resultat de la desigual capacitat de negociació entre patrons i treballadors. Per tant, són un contracte de naturalesa asimètrica, la qual s'accentua en el cas de les dones, ja que a la desigualtat social se li suma la desigualtat de gènere. A més, va exposar que les collidores d'olives serien un grup especialment pertinent per estudiar aquest tipus de fenòmens, perquè s'observa un protagonisme clar de les dones en la negociació, sense que això impliqui necessàriament una millora en les seves condicions.

Montserrat Carbonell (Universitat de Barcelona) i Céline Mutos (Universitat de Girona) es van encarregar, de forma coral, de la segona comunicació del dia. La seva exposició es va centrar en les xarxes assistencials de finals del segle XVIII i principis del XIX, com ara els hospicis o les cases de misericòrdia. Van destacar el caràcter dual d'aquests centres assistencials, en tant que duïen a terme una tasca caritativa i alhora actuaven com a centres de treball.

Si la primera sessió ens va parlar de les collidores d'olives mallorquines, la tercera començà parlant de les collidores de castanyes de Santa Coloma de Farners. L'autora, Dignoris Mateo (Universitat de Girona), també ens va parlar d'altres explotacions agrícoles del litoral i el prelitoral gironí on s'han conservat traces de negociació laboral femenina, ja sigui com a assalariades per tasques estacionals o en qualitat de servei domèstic. De la seva comunicació en destaca la constatació

del caràcter dinàmic de la mà d'obra femenina, així com la seva importància en el treball agrícola.

Després de la pertinent pausa per dinar, vam encetar el torn de tarda viatjant de la mà d'Alba Diaz-Geada (Universidade de Santiago de Compostela) fins a la comarca d'A Mariña (Lugo). La investigadora gallega ens va oferir una comunicació sobre els motins de consum en aquest indret durant l'any 1892. Va destacar el caràcter pejoratiu amb què les fonts contemporànies de l'època tractaven aquestes multituds d'amoïnats, a vegades amb una important presència femenina. Protestaven contra la fiscalitat indirecta altament regressiva, característica del sistema impositiu de l'Espanya de la segona meitat del segle XIX.

Tot seguit vam tornar a Catalunya per assistir a la comunicació de Pep Colomer (Universitat de Barcelona), que va versar sobre els espais i les formes de sociabilitat informal de les dones pageses catalanes durant la segona meitat del segle XIX i el primer terç del XX. Ens va mostrar la forta presència femenina en alguns espais singulars del món rural, a partir de la utilització de fonts judicials, sobretot derivades dels Jutjats de Pau, que permeten apreciar la conflictivitat a petita escala.

Óscar Bascañán (Universidad Complutense de Madrid) va agafar el relleu per mostrar-nos un estudi sobre el crim i el càstig popular a l'Espanya rural de l'última dècada del segle XIX i el primer terç del XX. Utilitzant principalment com a font la premsa escrita, va destacar que els delictes contra la propietat no generaven gaires causes i accions col·lectives, cosa que podria significar que hi havia una certa tolerància en relació a aquests actes. En canvi, la violència contra membres de la pròpia família generava un gran rebuig popular que anava més enllà de l'esfera familiar directament afectada.

Després d'una pausa que va permetre prendre el darrer cafè del dia, es va donar pas a les dues darreres comunicacions de la jornada. La primera, a càrrec d'Ana Cabana Iglesias (Universidade de Santiago de Compostela), ens va tornar a traslladar al nord-oest peninsular, amb un treball relacionat

amb les protestes en l'àmbit rural durant el franquisme i la transició a la democràcia. Tot posant l'èmfasi en la protesta femenina, ens va oferir una visió en clau de gènere de la conflictivitat combinant fonts oficials de l'administració pública amb la premsa. Destacà la importància del periodisme gràfic, que permet donar visibilitat a algunes protestes amb marcada presència femenina que el relat escrit de la premsa no relata ni especifica. Precisament a partir d'un recull de fotografies, l'autora va mostrar diversos exemples de protestes populars on la presència femenina fou àmplia o fins i tot exclusiva.

La darrera comunicació de la Jornada, a càrrec de Montserrat Llonch, va tractar sobre el treball fabril no urbà durant el primer terç del segle xx. En conseqüència, va posar el focus en les viles rurals amb presència d'indústria tèxtil, que eren ben diferents de les ciutats-fàbrica i de les colònies industrials, dos models possiblement molt més ben coneguts. Va destacar que les viles tèxtils concentraven més del 30% dels telers dedicats al tissatge, malgrat que només representaven el 13% de la població catalana dels anys 30 del segle xx. Així mateix, també va mostrar exemples de

vagues i conflictivitat laboral en aquest tipus d'indústries fabrils rurals on les dones tingueren de nou un pes destacat.

Pels volts de dos quarts de vuit del vespre es posà el punt i final a la jornada, després d'un intens darrer torn de preguntes i d'un debat que demostraren clarament l'interès generat per la diada entre els/les assistents — després de prop de deu hores de treball no semblaven tenir cap pressa per abandonar la Capella del Roser—. Sens dubte va ser una jornada tan llarga com profitosa: d'una banda, va permetre aplegar i reunir fins a nou especialistes d'aquest àmbit, que van oferir unes comunicacions de gran qualitat i van poder compartir entre ells coneixements, experiències i consells. D'altra banda, ens va permetre a la resta d'assistents aprendre molt sobre qüestions de gènere i conflicte al món rural. Tots plegats vam enriquir les nostres particulars parcel·les de coneixement.

Josep Mas Ferrer ■

Una sessió de la jornada a la Capella del Roser de la UdG.
Fotografia: Josep Mas

En el context de la Segona Croada, el comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, i la seva host van conquerir Tortosa i Lleida els anys 1148 i 1149, respectivament. La conclusió d'aquestes operacions bèl·liques va suposar l'inici d'unes dinàmiques que culminarien amb la destrucció de la societat autòctona i la seva substitució per una nova societat feudal. L'arribada de colons cristians per ocupar un espai buit era un requisit indispensable per tal d'aconseguir aquest propòsit. Aquesta transformació demogràfica es va articular mitjançant el repartiment, a partir del qual s'assignaven els béns, en la seva gran majoria de caràcter immoble, de la societat vençuda i se'n transmetia la propietat als conqueridors. En un primer moment, el comte atorgava la part pactada als seus aliats i grans magnats. Posteriorment, cadascun d'ells hauria de distribuir la seva porció entre cavallers, membres de la petita noblesa i altres participants en la conquesta.

L'ocupació cristiana del territori tortosí va suposar la incorporació al patrimoni comtal del territori que actualment ocupen les comarques del Baix Ebre i el Montsià.¹ En l'àrea de la riba esquerra de l'Ebre, la més propera a la ciutat de Tortosa, la colonització coincideix amb el patró descrit en el paràgraf anterior.

Aquest procés de l'espai tortosí ha estat a bastament estudiat per Antoni Virgili Colet.² La seva investigació prové de l'estudi i l'anàlisi de centenars de documents de l'Arxiu Capitular de Tortosa i de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que corresponen a donacions, compravendes, permutes i donacions a cens a favor de pagesos colons. En canvi, en relació amb la zona de l'actual comarca del Montsià, situada a la riba dreta del riu, no s'han escrit obres monogràfiques sobre la colonització i feudalització després de la conquesta cristiana.

Davant d'aquesta manca d'estudis en profunditat del Montsià, l'objectiu principal del treball final de màster era estudiar el procés de colonització i feudalització d'aquest territori, amb la finalitat de conèixer si s'havia produït de forma paral·lela amb el de Tortosa o, per contra, si presentava elements particulars que el diferenciessin.

Com a conseqüència del repartiment dut a terme després de la conquesta, el territori montsià enc va quedar dividit en quatre senyories jurisdiccionals, tres d'eclesiàstiques i una de laica. La catedral de Tortosa va rebre en donació la zona muntanyenca dels Ports de Tortosa-Beseit; el territori adjacent a la Ràpita va quedar en mans del monestir de

recerques ■

**MARQUÈS ARIÑO,
Jordi**

***La conquesta
i la feudalització
del Montsià a
través de la
documentació
(segles XI-XIV)***

**Treball Final del Màster en
Cultures medievals de la
Universitat de Barcelona**

**Direcció: Maria Soler Sala (UB)
i Antoni Virgili Colet (UAB)**

**Data de lectura: 4 de juliol de
2022**

Sant Cugat;³ Guillem de Copons, batlle del comte, va rebre el terme de Godall. Finalment, l'Orde de l'Hospital va ser receptor de l'espai més extens, coincidint amb l'àrea més meridional i fronterera amb l'al-Àndalus, on va establir la Castellania d'Amposta.⁴

Per aquest motiu la documentació relativa a la gestió d'aquestes senyories havia de correspondre als seus titulars, de manera especial a la casa de l'Hospital. A l'Archivo Histórico Nacional (AHN), secció Ordes Militars, estan dipositats els fons documental de l'Orde de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem. Amb una aproximació cronològica fixada en els límits temporals de la conquesta (1148) i la concessió de les cartes de població al Montsià (primera meitat del segle XIII), es van analitzar un total de 519 documents. D'aquests, 16 es refereixen al territori del Montsià. La resta corresponen a àmbits geogràfics diversos on l'Orde de l'Hospital tenia propietats, en la seva majoria a l'entorn de Saragossa (218 documents), Osca (103 documents) i Terol (101 documents).

L'altra font analitzada va ser el Cartulari Magne de la Comanda d'Ulldecona, que també es custodia a l'AHN.⁵ Es tracta d'una recopilació de totes les escriptures i altres documents relatius al terme del castell d'Ulldecona amb l'objectiu de fer-ne ús, a manera de manual, en els diversos plets que, entre el 1384 i el 1389, va tenir aquesta orde militar amb els habitants de la vila a conseqüència de l'exercici dels drets jurisdiccional.

La documentació que forma aquest cartulari, relativa als segles XI-XIV, es pot dividir en dos blocs, succeïts cronològicament. El primer està format per donacions, pactes, acords i sentències, tots datats entre el segle XI i finals del segle XII, que constitueixen els instruments per a definir el repartiment del territori i la formació de les senyories eminentes. Cronològicament, el segon bloc s'inicia a partir del segle XIII, amb la concessió de les cartes de població, les quals regulaven les relacions entre les senyories eminentes i els habitants que s'hi establien, i les cessions dels drets jurisdiccional dels territoris de Godall i La Ràpita a favor dels hospitalers.

Les conclusions que resulten de la informació documental estudiada ens condueixen a establir unes pautes de colonització al Montsià diferenciades respecte d'allò que va succeir al Baix Ebre. Durant la segona meitat del segle XII no es van generar (o, almenys, no s'han conservat) instruments jurídics de transmissió d'immobles (heretats, masos o peces de terra) a favor dels possibles nous pobladors del territori conquerit, tal com havia succeït a l'entorn de Tortosa amb les senyories que s'hi havien format (Catedral, Orde del Temple i nobles laics).

L'Orde de l'Hospital, previsiblement, també ho hauria d'haver fet, però l'evidència és que aquesta documentació no existeix. L'explicació més lògica ens porta a considerar forçosament que, si no es van redactar aquests instruments ja durant el darrer terç del segle XII, l'activitat colonitzadora al Montsià va ser inexistent fins ben entrat el segle XIII, quan, entre el 1222 i el 1283, es van concedir les primeres cartes de població.⁶

Si la població andalusina havia estat desallotjada arran de la conquesta, com hem referit anteriorment, la migració cristiana es va dirigir, de forma general, cap a Tortosa. Es va constituir, doncs, una primera onada migratòria eminentment urbana, que va ocupar la zona d'influència directa de la ciutat. Les zones perifèriques i frontereres, com el Montsià, van trigar molt més a ser ocupades.

La documentació derivada de les donacions a l'Orde de l'Hospital i al monestir de Sant Cugat delimita un espai que va funcionar -com una zona de frontera fins a les campanyes de conquesta del nord del País Valencià (Borriana i Peníscola per la costa i Ares i Morella a l'interior), ja sota el regnat de Jaume I. De la informació dels documents analitzats es dedueix un espai molt poc poblat i, per comparació amb altres zones peninsulars contemporànies, dedicat majoritàriament a la ramaderia. La franja més meridional del Montsià, a partir del castell d'Ulldecona, es va convertir, a més, en el punt de partida de les ràtzies contra els territoris musulmans, amb l'objectiu d'aconseguir botins de guerra que feien augmentar les arque comtals i dels ordes militars.

Finalment, les escriptures posteriors a la conquesta cristiana del Montsià, sobretot les cartes de població, ens revelen uns espais on existien poques reminiscències d'habitants i sistemes d'explotació de la terra que s'haguessin conservat dels antics pobladors andalusins. Així, no hi referències a infraestructures d'aprofitament hidràulic, sinó que a partir de l'establiment dels colons al segle XIII es fomentava la creació de sistemes de reg i de molins, com ho demostren les cartes de població de La Sénia (1236) i d'Ulldecona (1272).

Notes

¹ La Carta de població de Tortosa, atorgada per Ramon Berenguer IV el 30 de novembre de 1149, dibuixa l'espai de la ciutat amb els límits marcats entre el Coll de Balaguer (límit territorial entre el Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre) i Ulldecona (eix nord-sud) i el mar i la Roca Folletera (eix est-oest), dins el terme municipal de Benifallet (Baix Ebre). Tot i que siguin termes anacrònics, per tal de fer més entenedor el relat, em refereixo a la denominació actual de Baix Ebre i Montsià, atesa la coincidència entre els dos territoris que deriven del repartiment amb la divisió comarcal actual.

² VIRGILI COLET, Antoni, *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtūša i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Barcelona / València, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona i Universitat de València, 2001.

³ L'any 1097 Ramon Berenguer III, en una primera campanya de conquesta de Tortosa que finalment no va tenir èxit, ja havia donat al monestir de Sant Cugat la *ràbida* del Cascall (referida al centre de culte musulmà) amb l'objectiu que aquell cenobi benedictí restaurés la seu tortosina i n'escollís els

bisbes.

⁴ Tot i que no és possible, per raons d'extensió, descriure tot el procés, cal dir que ja l'any 1303 la pràctica totalitat del territori estudiat, excepte la zona dels Ports de Tortosa-Beseit, havia passat a formar part del patrimoni de l'Orde de l'Hospital.

⁵ AHN, OOMM, Car. 662B.

⁶ Uldecona (1222 i 1272), Font de l'Ametlla (1236), La Sénia (1236), Alcanar (1239 i 1252), Punta de Benifallim (1251), Les Ventalles (1257) i Freginals (1283).

L'origen d'aquesta tesi s'ha de buscar a l'any 2017, amb l'atorgament per part de l'Ajuntament de Girona de la «Beca 8 març d'estudis històrics de les dones» per un projecte que pretenia recuperar la història de l'hospici de la ciutat i rescabalar la memòria dels que hi van viure. Aleshores, l'objectiu era fer el recorregut històric d'un edifici que havia evolucionat al compàs de la ciutat, i volíem fer-ho posant el focus en l'aspecte de gènere i recollint la paraula de les asilades i als asilats al llarg del segle xx. La recerca duta a terme es convertia l'any 2021 en el llibre *L'Hospici de Girona, silencis i paraules d'un món en reclusió*, editat per l'editorial Gavarres. Lluny de marcar un punt i final en la recerca, aquesta publicació obria la porta a ampliar la mirada que la historiografia tradicional ha portat habitualment sobre els establiments de caritat. Un propòsit que esdevindria el fil conductor de la tesi doctoral començada l'any 2018 gràcies a l'obtenció d'una beca predoctoral FI-UdG, sota la direcció de la doctora Rosa Congost, de la Universitat de Girona, i de la doctora Montserrat Carbonell, de la Universitat de Barcelona.

L'objectiu principal es basava en revisar llocs comuns sobre pobresa i assistència. Es a dir, traspassar la visió misèrrima, així com els aspectes funcionals i socials que traspuen la majoria d'estudis, per tal de veure si una lectura diferent era possible. També, havia d'intentar determinar si, com el títol indica, les institucions de caritat, i la multitud de tallers que acollien, van jugar un paper en el procés de l'arrancada industrial. Per arribar-hi, calia centrar-se en una activitat en concret, estudiar-la *per se* i en un context assistencial. La voluntat d'investigar una indústria molt poc coneguda i que va tenir un rellevància central a Catalunya va portar-me al sector de la fabricació de la mitja de cotó a teler. El nexa d'unió va ser l'hospici de Girona, una institució que a finals del segle xviii concentrava de forma primerenca més d'una trentena de telers per fer mitges, quan la majoria de fabricants seguien encara models de treball dispersos i domèstics.

Els arxius de l'establiment gironí, conservats a l'Arxiu General de la Diputació de Girona, constituïen una magnífica oportunitat per acostar-se al sector de la mitgeria, ja que

són gairebé els únics que s'han conservat d'aquest tipus de manufactura a nivell català. A més, la recerca s'ha nodrit de la riquesa dels fons de la Junta de Comerç per copsar les transformacions que s'estaven gestant en el conjunt de la indústria tèxtil catalana, així com dels registres parroquials per tal de seguir els recorreguts vitals dels homes i de les dones que hi van participar. Nombrosos arxius del conjunt d'Espanya i França han permès analitzar l'hospici de Girona com a part integrant d'un conjunt d'establiments de caritat que també estaven apostant per la producció manufacturera.

La tesi ha permès reconsiderar el rol real d'aquest tipus d'institucions i treure a la llum aspectes poc estudiats, com ara la seva permeabilitat amb el teixit social i econòmic del seu entorn, la concentració de mà d'obra i d'eines productives i la capacitat de gestió manufacturera.

En primer lloc, l'estudi de diversos establiments de l'àmbit mediterrani ha posat de relleu la importància del factor treball en les cases de caritat. Per una part, com a institució d'aprenentatge, amb més flexibilitat que els gremis, però també com a espais protoindustrials que acollien mà d'obra especialitzada. En nombrosos casos, el resultat indicava una productivitat conforme al sector i un gènere de qualitat que es venia a través de les xarxes comercials tradicionals. Així, a tall d'exemple, l'Alcàsser de Toledo concentrava la majoria dels teixidors de seda de la ciutat, la Sitiada de Saragossa produïa bona part dels teixits de llana de la capital, la Misericòrdia de Cadis exportava mitges de cotó a les colònies; i, a França, l'hospital de Montpeller servia una clientela que s'estenia de Lió a Barcelona, entre altres exemples. Per altra part, van desenvolupar una feina gens menyspreable en la innovació i la transferència tecnològica. De fet, l'estudi dels processos de circulació del coneixement entre nacions i grups humans és un dels aspectes centrals de la tesi. Les institucions caritatives sumaven mà d'obra, espai, protecció real i eclesiàstica; i la majoria d'elles tenien una certa independència i un cert patrimoni immobiliari que garantia un mínim de recursos. D'aquesta manera, es convertien en un banc de proves ideal per tal d'introduir nove-

MUTOS-XICOLA, Céline

Dans l'ombre du démarrage industriel: Les manufactures des maisons de charité. L'Hospice de Gérone et la bonneterie de coton en Catalogne (1750-1830)

Tesi doctoral del Departament d'Història i Història de l'Art de la Universitat de Girona

Direcció: Rosa Congost Colomer i Montserrat Carbonell i Esteller

Programa de Doctorat en Ciències Humanes, del Patrimoni i de la Cultura

Tutora: Rosa Congost Colomer

Data de defensa: 27 de juny de 2022

recerques

tats tècniques, importar coneixement de l'estranger amb l'arribada de mestres europeus i, fins i tot, introduir manufactures noves en la seva zona d'influència. Fou, entre d'altres exemples, el cas de Lleó amb els teixits de cotó, d'Alcaraz amb la quincalleria i també de Girona amb la mitja a teler.

En segon lloc, la tesi tenia com a finalitat fer una anàlisi exhaustiva de la situació del teixit caritatiu del Bisbat de Girona, per tal de quantificar i valorar el conjunt de recursos de què disposava la caritat. En concret, un estudi detallat del rol de les causes pies ha qüestionat la utilitat real d'aquests mecanismes per als més necessitats. Tanmateix, s'estudien els dos establiments de la ciutat, la Casa de Misericòrdia i l'Hospici, tot aprofundint en l'estudi del primer, una institució femenina que, més enllà del seu rol moral, també recolzava i protegia les dones per tal de frenar la mobilitat descendent i la pèrdua total de lligams amb la societat.

En una tercera etapa, la recerca s'endinsa en l'anàlisi del sector de la mitgeria. Aquest tipus de manufactura de cotó ha passat força desapercibuda a Catalunya. De fet, en desconexem gran part dels seus mecanismes d'arribada. Es posa particular-

ment l'èmfasi en la difusió de l'activitat, des de Gran Bretanya, a finals del segle XVI, fins a la seva extensió pel conjunt del territori francès al llarg del segle següent. Un dels factors de la migració de telers francesos cap a Catalunya va ser la imposició d'una sèrie de mesures espanyoles que prohibien la importació de productes de seda i de cotó. La investigació analitza de forma exhaustiva el recorregut de desenes d'aquestes famílies. El resultat és un estudi detallat del sector de la mitgeria a teler al llarg de tot el segle XVIII i fins als anys 30 del segle XIX.

Finalment, la tesi evidencia la capacitat de les cases de caritat. A través del cas de Girona, mostra com aquest establiment és el primer lloc on s'introdueix el treball del cotó a la ciutat, per a mitges i també per a teles. Així mateix, assenyala el rol fonamental de l'arribada de famílies de treballadors especialitzats francesos que aporten el seu coneixement i que permeten desenvolupar l'activitat cotonera de manera satisfactòria. Aquesta s'estengué ràpidament al teixit urbà, on es multiplicaren les manufactures. Finalment, hem intentat traçar línies de continuïtat entre el dinamisme infós per la institució i el posterior creixement industrial de la ciutat a mitjans del segle XIX.

BAILLARGEON BINIMELIS, Dion

***Entre la coerció
i la coordinació.
La correspondència
de la Junta de
Comerç de
Barcelona com a
font per a l'estudi
del canvi social
(1760-1847)***

Treball Final del Màster en
Receca en Humanitats de la
Universitat de Girona

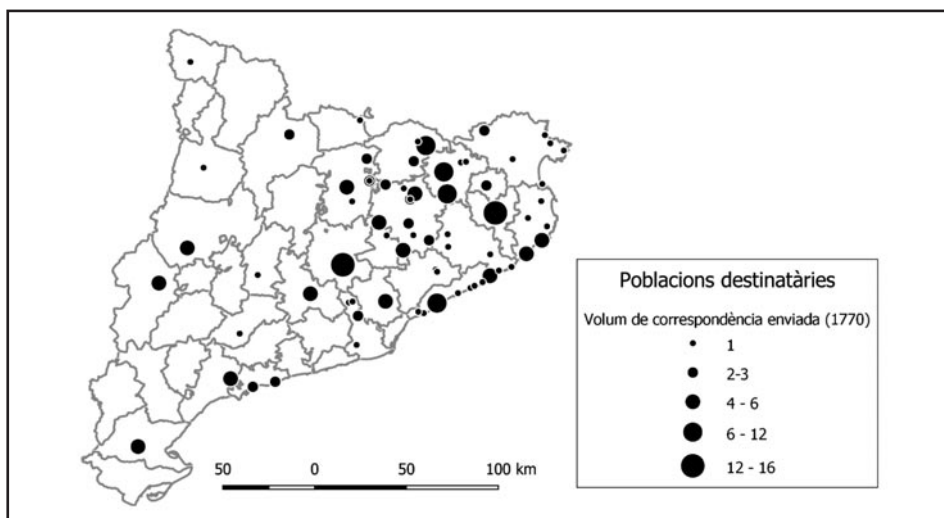
Data de lectura: 14 de setem-
bre de 2022

La correspondència de la Junta Particular de Comerç de Barcelona (1760-1847) és una font epistolar d'una vàlua que sempre ha estat apreciada per la historiografia tradicional. Així mateix, el seu ric fons documental, actualment a cura de la Biblioteca de Catalunya (BC) i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), també ha nodrit molts estudis recents, tant de caire polític com d'història econòmica. Amb tot, es tracta d'una documentació que s'ha treballat poc sistemàticament, malgrat que la Junta de Comerç representa una baula institucional molt interessant entre la burgesia comercial del set-cents i els industrials que protagonitzaren la mecanització fabril del segle XIX.

L'objectiu del treball que presento en aquestes pàgines va ser explorar les possibilitats d'aquesta correspondència per tal d'estudiar els canvis socioeconòmics que esdevingueren durant el període d'existència de la Junta. Es divideix en dues seccions. En primer lloc, analitza la seva trajectòria al llarg del segle XVIII mitjançant la realització de tres talls cronològics els anys 1770, 1789 i 1801. En segon lloc, comprova el nivell de detall de la font a través d'un estudi de cas: el paper de la Junta durant les primeres bullangues barcelonines (des del 25 de juliol de 1835 fins al 3 de febrer de 1836). En ambdues seccions he aplicat una metodologia mixta que combina tècniques quantitatives i qualitatives.

Quant a les fonts, el punt de partida han estat els 39 copiadors de correspondència enviada i 14 copiadors d'oficis (1806-1846) de la Junta, cinc dels quals han estat buidats parcialment en una base de dades relacional. A més, s'han buidat sis mesos complets de correspondència rebuda dels anys 1835 i 1836 (BC: fons de la Junta de Comerç, lligalls LXXXII i LXXXIII). Adicionalment, la contextualització de la correspondència també ha exigut examinar els oficis de la Comissió de Fàbriques (Arxiu de Foment del Treball Nacional), els oficis enviats per l'Ajuntament de Barcelona (sèrie de *polític i representacions* de l'AHCB, toms 1D.IV-110 i 1D.IV-111), els llibres d'acords i les cartes rebudes per la Junta Auxiliària Consultiva i la Junta Superior Governativa el 1835 (Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, lligall 665) i els expedients que va resoldre la Junta de Comerç com a organisme arbitral que revisava les ordinacions dels gremis (ACHB: JC, vols. 2A.4-45 i 2A.4-71).

Una descripció quantitativa de la correspondència enviada mostra la importància de la Junta a l'hora de regular la producció i organització dels gremis, especialment palesa els anys 1770 i 1789. Un 51% de les 289 cartes enviades l'any 1770 van tractar sobre ordinacions i la regulació dels diversos rams productius, 83 de les quals adreçades directament a gremis i 36 a ajuntaments. La proporció de cartes sobre ordinacions i regulacions produc-

Mapa de la correspondència enviada el 1770 per la Junta Particular de Comerç de Barcelona. El nombre total de cartes a poblacions catalanes és de 185. L'absència de Barcelona s'explica perquè els recursos de fabricants barcelonins sovint s'adreçaven a la Junta General de Madrid. Font: elaboració pròpia a partir de BC: Fons de la Junta de Comerç, JC 84.

tives baixà fins al 39,5% el 1789 i al 20% el 1801, probablement a causa de la guerra angloespanyola. Paraires i seders van ser els productors més representats. De fet, l'anàlisi cartogràfica de les poblacions destinatàries revela que existeix una coincidència notable entre el volum de correspondència enviada l'any 1770 i els districtes protoindustrials identificats per Jaume Torras Elias a partir del nombre de telers de llana que existien el 1764. L'absència de cartes enviades a gremis l'any 1801 coincideix amb l'aparició d'un llenguatge clarament oposat al proteccionisme gremial que contrasta amb la inclinació més «capmaniana» que havia definit l'actuació de la Junta fins aleshores.

Així mateix, un nombre considerable de cartes mostra que la Junta va intervenir activament en la resolució de conflictes gremials, sobretot de paraires, seders i teixidors. A més de coordinar la seva activitat econòmica, la Junta va exercir la coerció econòmica per tal de controlar el nomenament de termes de visuradors o regular conflictes d'accés al mestratge. Aquesta activitat arbitral ens posa en contacte amb diverses realitats socioeconòmiques. A tall d'exemple, la seva intervenció en un conflicte en el si del gremi de torcedors de Manresa el 1770 evidencia els conflictes derivats del creixement de la producció sedera, mentre que un altre cas d'enfrontament entre els gremis de teixidors de Camprodon i Vilallonga de Ter el 1789 palesa la importància de la relació entre paraires i teixidors pobres en el desenvolupament de la protoindústria rural.

L'estudi de cas de la Bullanga de 1835 comença amb la reconstrucció parcial de la xarxa de correspondència que s'establí entre la Junta de Comerç, l'Ajuntament de Barcelona, les juntes Auxiliar i Superior Governativa i la Comissió de Fàbriques durant el període d'anàlisi. En total, s'han examinat 1.365 cartes. L'anàlisi del contingut lingüístic d'una mostra de 119 cartes que la Junta inter-

canvià amb les principals autoritats polítiques revela que mots com *clases* apareixen associades a temes d'ordre públic (en 9 d'11 casos) i que la paraula *clase* es relaciona amb adjectius com *jornalera* i *proletaria*. A més, també s'ha comprovat l'existència de diferències estadísticament significatives en les freqüències de diferents conjunts de paraules, d'acord amb les competències de les diverses autoritats; aquest resultat sens dubte suggereix que la font té un notable nivell de detall i representativitat.

Per acabar, la correspondència permet resseguir una complexa operació d'importació i repartiment d'armament executada per la Junta a partir del mes d'agost de 1835. Tot i que ja ha estat estudiada per Jaume Carrera Pujal, el conjunt de la historiografia segurament no ha parat prou atenció a les implicacions socials i polítiques d'aquesta iniciativa. L'acarament de la documentació de la Junta amb la de l'Ajuntament i la Junta Auxiliar sembla indicar que les notícies sobre les activitats dels comerciants de Barcelona portà els batallons d'extracció més popular de la Guàrdia Nacional a exigir un repartiment d'armament immediat en un moment en què autoritats i classes populars no compartien el mateix projecte constitucional.

En conclusió, la Junta Particular de Comerç de Barcelona ens ha llegat una sèrie epistolar que mostra clarament les transformacions socials i econòmiques que esdevingueren a les acaballes de l'Antic Règim. Entre les seves pàgines trobem veus que van més enllà del pensament dels comerciants barcelonins. Aquestes veus ens permeten resseguir el procés d'emergència d'alguns dels principals actors socials, econòmics i polítics d'aquest període. Per consegüent, un estudi més sistemàtic de la font i l'ampliació de la mostra epistolar analitzada en el present treball podria ajudar a comprendre millor les dinàmiques generals que van definir aquesta cabdal conjuntura de canvi històric.

Seminaris d'història rural curs 2022-2023

Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona

3 desembre 2021

Julie Marfany (Durham University)
Pobresa i caritat al món rural a l'època moderna: algunes propostes d'investigació

16 desembre 2022

Antoni Ginot (Universitat de Girona)
"Anar a la part": Patrons i treballadors en el món pesquer gironí, s. XV-XVI

27 gener 2023

M. Luz Retuerta (Arxiu Comarcal del Baix Llobregat)
El fruiterar: un camí vers l'especialització agrícola. Inversions barcelonines i propietat i tinences pageses al Baix Llobregat (segles XVII i XVIII)

17 febrer 2023

Ricardo Robledo (Universitat Pompeu Fabra)
La tierra es vuestra. La reforma agraria, un problema no resuelto (España, 1900-1950)

24 març 2023

Rosa Creixell (Universitat de Barcelona)
Aristocràcia barcelonina en època de Ferran VI. Entre el camp i la ciutat

28 abril 2023

Aurian Meunier (Universitat de Perpinyà)
L'evolució de la migració mercantil francesa a Catalunya a la primera meitat del segle XVII

19 maig 2023

Ramon Ramon (Universitat de Barcelona)
Nivells de vida i desigualtat a la Catalunya de finals del segle XIX

16 juny 2023

Bru Lain Escandell (Universitat de Girona)
La conceptualització republicana, la institucionalització jurídic-política i l'organització sociològica dels drets de propietat als EEUU i la França del s. XVIII

Imatge: Joan Miró. La masia (detall), National Gallery of Art, Washington

Totes les sessions s'iniciaran a les 16 h. a la sala de l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona (Facultat de Lletres, Plaça Ferrater Mora, 1, 17004 Girona. Tel. 972 418 945).

Els seminaris es retransmetran on line mitjançant Google Meet. Si no us ha arribat l'enllaç a través d'un missatge de correu electrònic, podeu demanar-lo a chr@udg.edu

Les sessions són gratuïtes i no cal inscripció prèvia.

La participació en aquest cicle de seminaris dona dret a 0,5 crèdits de reconeixement acadèmic per als estudis de grau de la Facultat de Lletres.

Amb el suport del MINECO: projecte de recerca RECS NETS I (PGC2018-096350-B-100)

19è Seminari d'història medieval

Curs 2022-2023

21 d'octubre de 2022

Gonçalo Melo da Silva (Universidade Nova de Lisboa)
Las puertass del Mar Océano. Las villas y ciudades portuarias del Algarve (1249-1521): Fuentes, resultados y desafíos

4 de novembre de 2022

Li Tang (University of Cambridge)
From Mediterranean to China: Trade Relations, Cultural and Religious Encounters along the Silk Road in Medieval Times

16 de desembre de 2022

Tanja Skambraks (Universität Mannheim)
The material culture of accounting. Tally sticks and their use in medieval and early modern Europe

13 de gener de 2023

Marta Sancho i Planas (Universitat de Barcelona)
La muntanya com a alternativa per a les primerenques comunitats monàstiques: resultats de la recerca arqueològica a Santa Cecília dels Altimiris (segles VI-VII)

24 de febrer de 2023

Sandra de La Torre Gonzalo (Universidad de Valladolid)
Capital social y capital económico: contornos de una élite mercantilizada en el reino de Aragón hacia 1400

17 de març de 2023

Xavier Costa Badia (Universitat de Barcelona)
Entre el Cel i la Terra. El rol dels monestirs en la societat dels comtats catalans als segles IX i X

28 d'abril de 2023

Guillermo Tomás Faci (Arxiu de la Corona d'Aragó)
Elecciones lingüísticas e identidad política en el reino de Aragón (siglos XIII-XIV)

5 de maig de 2023

Claire Soussssain (Université du Littoral Côte d'Opale)
Les juifs dans les territoires de la Couronne d'Aragon après 1391, entre reconstruction et vulnérabilité

Organitzat pel Grup de Recerca consolidat i unitat associada al CSIC «Renda Feudal i Fiscalitat a la Catalunya Baixmedieval» (2017 SGR 1068), la Institució Milà i Fontanals (CSIC), el Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona) i els projectes de recerca coordinats «La desigualdad económica en el mundo rural y las pequeñas ciudades de la Cataluña Vieja bajomedieval a través de las fuentes notariales» (PGC-2018-100979-B-C21) i «La desigualdad económica en las ciudades catalanas y mallorquinas durante la baja Edad Media a través de las fuentes del impuesto sobre la riqueza» (PGC-2018-100979-B-C22).

Coordinadors: Lluís To Figueras, Pere Orti Gost i Pere Verdés Pijuan

Lloc de realització: Facultat de Lletres de la UdG (Pl. Ferrater Mora 1, Girona)

Horari: Divendres a les 11.30 h.

Imatge: "Jeux et déguisements: la culture folklorique au sein de la culture urbaine" (Histoire du Graal de Robert de Borron, vers1280, b.n.).

CURSOS, JORNADES, CONGRESSOS

VII Congrés d'Història de Girona

Divendres, 24 de març de 2023, a la sala d'actes de l'Institut d'Estudis Gironins (Masia de la Torre. Carrer de la Muralla, 2, Girona).
Més informació: <https://ieq.cat/>

BEQUES I PREMIS

3a Beca de Recerca Dr. Lluís Batlle i Prats

Convocada per l'Ajuntament de Girona i el Museu d'Història de Girona, per a la realització de treballs d'investigació en ciències socials i humanes en l'àmbit territorial de la ciutat de Girona.

Termini: 15 d'abril de 2023.

Més informació : <https://ieq.cat/>

Redacció:

Rosa Congost, Lídia Donat, Rosa Lluch,
David Moré i Marisa Roig
Assessor lingüístic: Daniel Ferrer
Maquetació: Anna Cabañas

Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural

Pl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00

www.ddgi.cat/historiarural/

Podeu enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@hotmail.com

Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques

ISSN: 2462-5353

Dipòsit legal: GI-731-1999